

минс ръце дарохранителници, а на един от пръстите им е закачена тройната верига на кадилница. Формата на дарохранителниците и кадилниците е еднаква за всяка от тези двойки и различна от срещуположните. Дяконите са изобразени като участници в литургичното тайнство³³ – пренасящи светите дарове, хляба и виното за причастията от скевофилакциона (респ. протезиса) към светата трапеза, вероятно след проскомидийния чин, и после, след причастяването на верующите – връщащи даровете обратно. От VI в. нататък това пренасяне се превръща в тържествения Велик вход, когато дяконът носи хляба в дискаса върху главата си, минавайки през по-голямата част от храма³⁴. По обърнатите към изток църковни отци в абсидната част на църквата съдим, че там е бил изобразен „Мелизмосът“ – „Поклонението на жертвата“ (Христос-агнец). Би могло да се предположи, че дяконите между двете абсиди са участници в същата процесия, но дарохранителниците в ръцете им като че отразяват по-стара практика. По времето на византийския император Алекси Комнин (1081–1118) се провеждат редица дискусии и събори срещу еретическите учения на павликяни, бономи, манихеи, отричащи Въплъщението и оттам – двете природи – божествена и човешка, на Христос³⁵. Във връзка с това се развива абсидната композиция, изобразяваща поклонението на евхаристичния агнец – Христос, като литургично-символично доказателство за този пункт на христологичната догма.

Двете по-добре запазени изображения на светци с църковен сан върху стълбовете в олтара, дяконските фигури и украсата по изобразените църковни съдове имат паралели в паметници от XI и началото на XII в. Изпълнението на живописиста има много достойнства: фин, приглушен колорит, включващ главно сиво, керемиденорозово и виненочервено, охра и прозрачно зелено. Дрехите падат на неголеми снопове успоредни гънки. Техниката е фрескова, което придава особена лекота и прозрачност на тоновете. (Понякога анализите показват наличие и на органични свързватели.) Фигурите в олтара, дребни и изящни, напомнят византийската миниатюра от последната четвърт на XI в.³⁶ Те са създадени най-вероятно на прехода между XI в., с който ги свързва приликата им със стенописите на църквата „Св. София“ в Охрид и „Панагия тон Халкеон“ в Солун (1028)³⁷, и XII в. От първата четвърт на века датира близък (предимно иконографски) паралел в стенописите на „Панагия Амазгу“ – Кипър³⁸. За началото на XII в. са характерни и по-едри и триизмерни фигури от подкуполните стълбове³⁹. Охридски архиепископ тогава е широко известният Теофилакт Охридски (1090–1118)⁴⁰. Може би именно с този факт могат да се обяснят особената иконография и високото качество на стенописите.

Най-цялостно запазеният и най-ценен паметник от тази епоха в днешните граници на страната ни са стенописите в двуетажната църква костница на Бачковския манастир⁴¹. Манастирът е създаден от византийския военачалник, грузинец Григорий Бакуриани през 1083 г. Костницата едва ли е била изписана преди XII в., за което свидетелства фактът, че живописиста в криптата е положена върху вече прерязаните обтегачи на свода⁴². Освен това тя е една от последните по необходимост сгради за един манастир. В притвора на долния етаж върху стенописния слой са открити два надписа – от йеромонах Неофит, пети по ред в кондиката на манастира, т. е. живял най-късно около средата на XII в., и от художника Йоан Ивиropул (грузинец)⁴³, работил според надписа и в двата етажа на църквата. Различните изследвачи датират стенописите в костницата различно – от края на XI до втората половина на XII в.⁴⁴, което ни даде повод да разгледаме по-подробно този въпрос. Изписани са и двата етажа на църквата заедно с притворите, които първоначално са представлявали открити галерии. (Арките в техните стени са зазидани в средата на XIV в. и в тях са изобразени цар Иван-Александър, неговият покровител св. Йоан Богослов, св. Константин и св. Елеона – в горния притвор; ктиторите Григорий и Абасий Бакуриани и монасите Георги и Гавриил – в долния.)

Църквата на етажа е украсена като редовен храм с изображенията на най-почитаните светци, сред които и грузински светци монаси в цял ръст в първия регистър и полуфигури във втория, Богородица с детето в абсидата, пазена от два ангела; Големите църковни празници под трилистни арки върху стените на храма, докато долният етаж има украсата на погребален параклис. В абсидата е изобразен „Дейсис“, на западната стена – „Видението на пророк Езекиил в полето с костите“ (Ез. 37; 2–9), по страничните стени – светци монаси, в свода – пророци, а в притвора – „Страшният съд“. Както показват двете симетрични групи на „Вси светители“ върху стените на горната църква пред олтара, костницата вероятно е била посветена на тях, каквато е практиката и в други манастири от епохата⁴⁵. В горния притвор, върху източната стена над входната врата, е изписано и „Видението на Езекиил при р. Ховар“ (Ез. 1–

5 Стенната живопис в България